

Jessica Lightfoot klasszika-filológus, a Birminghami Egyetem Klasszika-filológiai, Ókortörténeti és Régészeti Tanszékének adjunktusa. Kutatási területe a görög és római irodalom- és tudománytörténet. Jelenlegi kutatásai az ókori tudományos hagyományra összpontosítanak, különösen a paradoxográfia, a földrajz, a zoológia, az orvostudomány és a csillagászat területére.

A szöveg mint orvos és beteg

Test és grammatika összefüggései

Galénosnál és Gelliusnál

Jessica Lightfoot

Az antik orvostudomány történetének egyik döntő technológiai újítása az írott szövegek orvostudományi használatának bevezetésével következett be, ami a Kr. e. 5. században történt.¹ Az írás használata az addig elrejtett, a test egészségével és betegségeivel kapcsolatos, csak szakmabelieknek felhalmozódott titkos tudást bármely művelt és érdeklődő laikus számára is hozzáférhetővé tette. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy az orvosi tudásnak ez a hirtelen kiszélesítése bizonyos aggodalomra adott okot a hivatásos (vagyis megélhetési) orvosok körében, akik a saját társadalmi rangjukat, szerepüket féltették egy immár orvosilag is képzettebb társadalommal szemben. Világos forrásaink vannak arról, hogy az orvosok már a klasszikus korban aggódtak az orvosi szakszövegek szélesebb elérhetősége miatt. A Kr. e. 4. században például hallunk arról, hogy Dioklés, a karystosi orvos így válaszolt egy olyan embernek, aki azt mondta, hogy mivel beszerezte az egyik orvosi kézikönyvet, neki orvosra egyáltalán semmi szüksége nincsen (fr. 6 van der Eijk):

Διοκλῆς ὁ ἰατρὸς λέγοντος αὐτῷ τινος βιβλίον ἡγορακεῖναι ἰατρικὸν καὶ μὴ προσδεῖσθαι διδασκαλίας εἶπε· τὰ βιβλία τῶν μεμαθηκότων ὑπομνήματά εἰσι, τῶν δὲ ἀμαθῶν μνήματα.

Valaki odaszólt Dioklésnek, az orvosnak, hogy mivel orvosi könyvet vett az agórán, több tanításra nincs is szüksége. Dioklés azt mondta: „tanult emberek emlékeztetője ugyan a könyv, de a tanulatlanoknak sírköve”.

Dioklés aranyköpése a ὑπομνήματα (‘emlékeztetők, jegyzetek, kommentárok’) – az antik világ egyik állandó terminusa az írott szövegekre – és a μνήματα (‘emlékművek, sírkövek’) közötti világos etimológiai összefüggéséből csinál szójátékot. A szójáték arra utal, hogy az orvosi tankönyv nem szól mindenkihez ugyanúgy, hiszen a gyakorlatlan fölhasználót talán nem is emlékezteti majd olyan valódi orvosi tudásra, amivel használhatna beteg embertársának, hanem legföljebb „sírkövek” létrehozásában segíti, amelyek nyomban, nevezetesen mint a kezelések nyomán meghalt páciensek emlékművei, fennhangon hirdetni fogják a könyvekből merített szaktudásba vetett túlzott bizalom egészségügyi kockázatait. Valamint azt, hogy a képzett és gyakorlati tapasztalattal rendelkező gyógyító tudása a gyakorlatlan felhasználó által alkalmazott írott tudásnál mégis kompetensebb, valódibb és megbízhatóbb, és nélkülözi ezeket a veszélyeket.

A hivatásos orvosoknak az orvostudományi szövegek esetleges veszélyei és fenyegetései miatti szorongása az évszázadok során nem csökkent. Világosan látjuk ezt a pergamóni Galénos, a római birodalom legsikeresebb és legtermékenyebb görög orvosi szakírójának írásaiban, aki Rómában élt és dolgozott a Kr. u. 2. században. Galénos sokféleképpen fejezi ki magát az orvostudományi szövegek létjogosultságát illetően. Ő maga is rengeteget írt – több, mint 440 különböző antik könyvcím kötődik a nevéhez, amelyek közül százötvennek máig olvasható nyoma maradt.² Grafomán hajlama ellenére azonban Galénos maga is gyakran meghányja-veti a könyvalapú

tudás helyének kérdését az orvostudományban.³ Azzal a kérdéssel foglalkozik különös gyakorisággal az írásaiban, hogy a könyvekből merített tudás tudja-e, és ha igen, mennyire tudja egyáltalán helyettesíteni a gyakorlatból származó orvosi tapasztalatokat. Ennek szép példája Galénos *Az élelmiszerek tulajdonságai* című értekezésében található (1.1 = 6.480K):

μόνη γὰρ ἡ κατὰ διέξοδον ἄσκησις τε καὶ διδασκαλία τεχνίτας ἀπεργάζεται. καὶ διὰ τοῦτο μοι δοκοῦσι καλῶς οἱ πολλοὶ λέγειν ἀρίστην εἶναι διδασκαλίαν τὴν παρὰ τῆς ζώσης φωνῆς γιγνομένην, ἐκ βιβλίου δὲ μήτε κυβερνήτην τινὰ δύνασθαι γενέσθαι μήτ' ἄλλης τέχνης ἐργάτην· ὑπομνήματα γάρ ἐστι ταῦτα τῶν προμεμαθηκότων καὶ προεγνωκότων, οὐ διδασκαλία τελεία τῶν ἀγνοούντων. εἴ γε μὴν ἐθέλοιεν τινες καὶ τούτων, ὅσοι διδασκάλων ἀποροῦσιν, ἐντυγχάνειν ἐπιμελῶς τοῖς σαφῶς τε καὶ κατὰ διέξοδον, ὅποιαν ἡμεῖς ποιοῦμεθα, γεγραμμένοις, ὀνήσονται μεγάλως, καὶ μάλιστα ἐὰν πολλάκις ἀναγιγνώσκων αὐτὰ μὴ ὀκνῶσιν.

Mert a mesterembert csupán a kimerítő gyakorlás és tanítás teszi igazán mesterré. És éppen ezért helyeslem a többség azon véleményét, hogy a legjobb tanítás az, ami élőszóban történik, és hogy olyan nincs, hogy valaki könyvből tudna jó hajókormányossá válni, vagy más szakma hivatott művelőjévé. Mert a könyvek emlékeztetői annak, amit korábban megtanultunk és elsajátítottunk – arról, amit nem tudunk, nem adnak teljes tájékoztatást és nevelést. Ha azonban néhányan azok közül, akik tanárral nem rendelkezve kézbe veszik azokat a műveket, amelyek olyan világosan és kimerítően vannak megírva, mint az általam írtak, ennek nagy hasznát fogják venni, különösen akkor, ha nem vonakodnak attól, hogy sokszor átolvassák őket.

Galénos itt azt mondja, hogy a könyvek önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy az orvoslást vagy bármilyen más mesterséget sikeresen műveljük. Ehhez inkább valódi orvosi gyakorlat, empirikus tudás és egy valódi szakértő tanítása kell: csak ezek biztosítják az adott szakterület valódi elsajátítását. Dioklés tételét ismétli, ami szerint az orvosi irodalom csak arra való, hogy bennünket emlékeztessen arra, amit már megtanultunk, nem arra, hogy dolgokat újonnan megtanuljunk belőle. Az írott szó csak ismételni tud, nem tanítani: az olvasás senkit nem tesz valóban tanult emberré. Galénos máshol, mégpedig elég gyakran, az antik orvosi irodalomnak azt a problémáját is hangsúlyozza, hogy a szövegek gyakran tartalmaznak olyan hibákat, amelyeket csak a gyakorlati tudás és a jó orvosban benne lévő, a valódi emberi testek betegségein edződött orvosi tapasztalat képes felismerni és kiküszöbölni. De Galénos az idézett szövegét azzal a megjegyzéssel zárja, hogy egyetlen olyan orvosi szerzőt ismer, akinek a szövegeit élő tanító hiányában is bizalommal lehet olvasni. Ez a szerző természetesen nem más, mint maga Galénos.

Galénos itt kora vezető, legtapasztaltabb orvosi tekintélynek adja ki magát, és ennek eredményeképpen azt is jelzi, hogy egyedül az ő könyvei képesek arra, hogy az orvostudománnyal kacérkodó laikust segítsék, mivel kivételt képeznek az alól az általános szabály alól, hogy a szakirodalom nem nyújthat egyedül támaszt annak az orvosnak, aki egy betegség kezelése során kritikus döntés előtt áll. De a szövegnek van egy másik

1. kép. Sírrelief Ostiából, Kr. u. 320 körül.

Orvos egy könyvtokercset olvas, mellette nyitott tokban orvosi műszerek, könyvtokercsek és vérvételi edény.
Metropolitan Museum of Art, New York

és nekünk fontosabb aspektusa, amely Galénos szélesebben vett és az írott szövegnek az orvostudományban való általános helyéről vallott meggyőződése felé mutat, hiszen az is igaz, hogy az orvosi szakember itt, ahogy a műveiben általában is, kiemelkedő *philologosként* és *grammatikusként* ábrázolja magát. Sőt, Galénosnál a jó orvos csak jó filológus lehet. Galénos irodalmi munkásságának egyik fontos paradoxona előtt állunk: hiszen egyfelől az orvosi szövegeknek egészen problematikus, sőt gyanús szerepe van a tapasztalatlan orvos képzésében, mivel egyáltalán nem segítik őt a szakmai ítélezés alapjainak megformálásában, másfelől viszont a legjobb orvosnak szükségképpen orvosi szövegek írójává, sőt a szöveg-, illetve emberi korpuszok elhivatott ítézőjévé kell válnia.

Ahogy korábban említettem, Galénos igazán termékeny író volt, az antik szakírók talán legtermékenyebbike. Olyan gazdag életművet alkotott, hogy kénytelen volt két külön könyvet írni azért, hogy a saját bibliográfiáját rendbe tegye. Ezeknek az alábbi értelemszerű címet adta: *A saját könyveiről*, illetve *A saját könyvei sorrendjéről*. Az elsőben Galénos nemcsak az orvosi írásait veszi sorba, hanem a helyes írói stílussal, a lexicográfiáról, az irodalompedagógiáról és a grammatikával, főleg az attikai ókomédia szerzőivel foglalkozó értekezéseit is, amelyeknek semmi köze nincsen az orvostudományhoz (*A saját könyveiről* 19, 48K):

τῶν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσιν ὀνομάτων τεσσαράκοντα ὀκτώ: Τῶν ΠΑΡ' ΕΥΠΟΛΙΔΙ ΠΟΛΙΤΙΚῶΝ ὀΝΟΜΑΤῶΝ τρία: Τῶν ΠΑΡ' ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΚῶΝ ὀΝΟΜΑΤῶΝ πέντε: Τῶν ΠΑΡΑ ΚΡΑΤΙΝῶ ΠΟΛΙΤΙΚῶΝ ὀΝΟΜΑΤῶΝ δύο: Τῶν ἸΔΙῶΝ ΚΩΜΙΚῶΝ ὀΝΟΜΑΤῶΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ἔν: Εἰ ΧΡΗΣΙΜΟΝ ἈΝΑΓΝΩΣΜΑ ΤΟΙΣ ΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΟΙΣ ἢ ΠΑΛΑΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ: ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ἘΠΙΤΙΜΩΝΤΑΣ ΤΟΙΣ ΣΟΛΟΙΚΙΖΟΥΣΙ ΤΗ ΦΩΝῇ ἕξ: ἈΤΤΙΚῶΝ ΠΑΡΑΣΗΜΟΣ ἔν: ΠΕΡΙ ΣΑΦΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΣΑΦΕΙΑΣ: Εἰ ΔΥΝΑΤΑΙ ΤΙΣ ΕἶΝΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ἔν.

Az attikai prózáirók szókinsének negyvennyolc tekerceses lexikonja, három tekercs Eupolis politikai szókinséről, *öt könyv* Aristophanés politikai szókinséről, *kettő* Kratinos politikai szókinséről, *egy könyv* A komédiaírók lexikai specifikumainak példáiról, *egy könyv arról, hogy* Az ókomédia vajon hasznos olvasmánya-e az iskolai tanulóknak, *hat könyv azokhoz címezve*, Akik a beszélt nyelvi hibákat ostorozzák, *az Attikaiak jellegzetességeiről egy könyv*, A világoosságról és a homályoosságról, *illetve egy könyv arról, hogy* Egyetlen ember vajon lehet-e egyszerre kritikus és grammatikus.⁴

Az orvosi és filológiai készségeknek az az összejátszása, ami Galénos írásaiban tetten érhető, az antik irodalom egy szélesebb tendenciája felé mutat: nevezetesen arra, hogy az antik írók a testek gyógyítását és javítását a szövegek megértésével és javításával állítják párhuzamba. Sőt rokon műveleteknek tekintik a kettőt. Galénos és sok kortársa szemében a filológusi rátermettség együtt járt az orvosi tehetséggel. A legjobb orvos a legjobb grammatikus, és a legjobb grammatikus valamiféle orvosi rálátással is rendelkezik.

Az a fontosság, amit Galénos a szövegek és testek együttes gondozásának tulajdonít, első látásra meglehetősen furcsa. De annak a gondolatnak, hogy az emberi és a szöveges korpusz között valamiféle analógia áll fenn, hosszabb története van az antik irodalmi gondolkodásban. Galénos ezekre hivatkozhat a saját munkáiban. A szövegnek mint valamiféle élő testnek a gondolata, amely harmonikusan együttműködő testrészekből és szervekből épül, nagyon ismerős az antik irodalomban.⁵ Platon *Phaidros*ának egy híres helyén Sókratész elmagyarázza beszélgetőtársának, Phaidrosnak, hogy minden *logos*nak ugyanúgy teste kell, hogy legyen, mintha élőlény volna, és hogy a beszéd alkotórészeinek ugyanolyan magától értetődő természetességgel kell összeállniuk, mintha egy élőlény testének a részei lennének (264b, ford. Simon Attila):

ΣΩ.: ... δεῖν πάντα λόγον ὥσπερ ζῷον συνεστάναι σώμα τι ἔχοντα αὐτὸν αὐτοῦ, ὥστε μήτε ἀκέφαλον εἶναι μήτε ἄπουν, ἀλλὰ μέσα τε ἔχειν καὶ ἄκρα, πρέποντα ἀλλήλοισι καὶ τῷ ὅλῳ γεγραμμένα.

... minden beszédnek olyan felépítésűnek kell lennie, mint egy élőlénynek: legyen önálló „teste”, nem hiányozhat se a feje, se a lába, vagyis az írásnak is kell hogy legyen eleje, közepe, vége, amelyek egymáshoz is és az egészhez is illeszkednek.

Sókratész *logosa* itt élő, mozgó szerves lényvé válik, és mint olyan, potenciálisan szépséges élő és önmozgató organizmussá is akár, de egyúttal olyanná is, amely sajnálatos hiányosságoknak és romlásoknak van kitéve, akár a hús-vér élőlény. A beszédnek mint hús-vér testnek ez a gondolata máshol is fordul elő az antik irodalomban, ott is, ahol a legkevésbé várnánk. Az egyik legkézenfekvőbb előfordulása az a képzet, miszerint a verses szövegnek „lábai” vannak (*pedes*); de számtalan más példa is fellelhető elsősorban az antik irodalomkritika elméletével és gyakorlati megvalósításával foglalkozó művekben. Aristophanés *Békáiban* például, Euripidész *Aischylossal* folytatott tusájának közepette, a fiatalabb tragikus hirtelen elkezd

beszélni a színdarabjai „igazi izmairól”, mintha drámáinak belsőségeivel és belső szervekkel ellátott teste volna. Máshol az elbeszélés vagy a beszéd fő pontjaihoz a „fej” vagy „fő” képzetét társítják, mint Pindaros 4. pythói ódájának 116. sorában, ahol a κεφάλαια λόγων kifejezés Iasón Peliashoz intézett beszédének a „legfontosabb” (és ezért „fő”) részeit jelöli. A *kephalaion* mintájára Cicerótól kezdve a latinban is meghonosodik a *caput*, illetve később *capitulum* használata 'fejezet' értelemben.⁶

Ez a szomatikus képzet, illetve test-szöveg analógia a római irodalomban nagyfokú fejlődésnek indul, a retorikai szerzőknél különösen, ahol azt találjuk, például Cicerónál, hogy a beszédnek „vére”, *sanguis* van, mintha a retorikai műfogásokat úgy lehetne szétfolyni a szövegtestben annak megerősítésére, mint ahogy a testben árad szét a vér (*Brutus* 36, ford. Krupp József):

... *sucus ille et sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.*

... ez az erő és vér romlatlanul megmaradt egészen addig a szónoknemzedékig, amelyben a természetes, nem festett csillogás megvolt.

Más római szerzők szintén használják ezt a képzetet, Tacitust is beleértve, aki a *Beszélgetés a szónokokról* című művében a beszédet az emberi test analógiájára úgy írja le, mint amely, akárcsak a test, rászorul a vére és az egészséges színekre ahhoz, hogy szép legyen. A csont-bőr beszédben semmi megkapó nincsen (*Dialogus* 21, 8, ford. Borzsák István):

oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est in qua non eminent venae nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris ipsosque nervos rubor tegit et decor commendat.

A szónoklat pedig, miként az emberi test, csak akkor szép, ha nem dagadnak ki az erek, és nem lehet megszámlálni a csontjait, hanem kellő hőmérsékletű, jó vér ömlik el a tagokban, és kiugrik az izmok között, és még az inakat is pír borítja és éppen ezzel teszi széppé.

Ezekben a szomatikus metaforákban nem csak a római retorikai hagyomány leli örömét, hiszen a költők is használják őket, többféle célra. A legkézenfekvőbb példákat talán Horatiusnál és Ovidiusnál találjuk. Az *Ars poetica* híres nyitósoraiban például Horatius szomatikus szóképekben fejezi ki az eltorzult költői formák iránti undorát, amelyek szerinte a modern költészet egyes termékeire jellemzőek (1–9, ford. Kőrösi Imre):

humano capiti cervicem pictor equinam iungere si velit, et varias inducere plumas undique collatis membris, ut turpiter atrum desinat in piscem mulier formosa superne, spectatum admissi risum teneatis, amici? credite, Pisones, isti tabulae fore librum persimilem, cuius, velut aegri somnia, vanae finguntur species, ut nec pes nec caput uni reddatur formae.

Hogyha a festő lónyakat illeszt emberi fejhez,
s tollakkal tarkítja e tákolmány valamennyi
innen-amonnan szerzett testrészt, hogy a nő, ki
fent még szép, lent ronda, sötét hallá alakuljon:
látva, barátaim, ezt – hát nem kinevetni ki tudná?
Éppen ilyen, kedves Pisók, az a könyv is, amelyben
csak kitalált, üres árnyképek vannak, hogy a lábak
mint egy lázálomban, nem passzolnak a fejhez.

Horatius talán az egész latin irodalom leghíresebb metapoétikus testmetaforáját alkotta meg, amikor a *disiecti membra poetae* („ott a poéta a szétszabdalt vers minden ízében”, *Szatirák* I. 4, 62, ford. Bede Anna) szóképet arra használja, hogy a vers prózává tételét testi *sparagmos*ként, szétszaggatásként írja le.⁷ Egy hasonló szókép Ovidiusnál található, akinek az *Átváltozások* első soraiban azt mondja, hogy az egész mű lényegében az „új formákká változott testekről” fog szólni (*in nova fert animus mutatas dicere formas / corpora*, *Met.* I. 1–2, „Új alakokká vált testekről indit a lelkem / szólani”, ford. Devecseri Gábor). De az *Átváltozások* talán legnagyobb metamorfózisa éppen a mű végén található, ahol Ovidius arról ír, hogy a költő halandó és romló teste (*corpus*) a halhatatlan költői örökségévé (*corpus*) alakul majd át, a költői művek maradandó korpuszává, amely túléli Ovidius halálát és örökké fog élni (XV. 873–876, ford. Devecseri Gábor):

*cum volet, illa dies, quae nil nisi corporis huius
ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:
parte tamen meliore mei super alta perennis
astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum*

*Jöjjön a nap, mely csak testem tudhatja jogául,
hogy befejezze bizonytalan éveimet, mikor óhaját:
jobb részemmel amúgyis föl, föl a csillagos égre
érek, örök léthez, s a nevem soha el nem enyészhet.*

Ahogy láthatjuk, az *Átváltozások* szerzőjét erősen foglalkoztatja a költő halandó testének szövegtestté való szomatikus átváltozásnarratívája, mind a költemény elején, mint a végén. A test mint szöveg és a szöveg mint test metaforái tehát az egész mű támasztékai.⁸

A test és szöveg, szöveg és test kapcsolatának más aspektusát éppen az a folyamat jelenti, ahogy az orvos, az irodalomkritikus, illetve a grammatikus tulajdonképpen szakmái az antikvitásban összefonódtak, sőt valamiféle szimbiotikus egységet alkottak. Az egyik ilyen esetet Platón *Prótagorasz*ában találjuk, a dialógusnak annál a pontjánál, ahol Sókratész és Prótagoras a szofista Simonidész Skopashoz írt dicsőítő költeményének a helyes értelmezésén kapnak össze (340d–e, ford. Bárány István):

ὁ μὲν οὖν Πρόδικος ἀκούσας ταῦτα ἐπήνεσέ με· ὁ δὲ Πρωταγόρας, τὸ ἐπανόρθωμά σοι, ἔφη, ὃ Σώκρατες, μεῖζον ἀμάρτημα ἔχει ἢ ὁ ἐπανορθοῖς. καὶ ἐγὼ εἶπον, Κακὸν ἄρα μοι εἶργασται, ὥς ἔοικεν, ὦ Πρωταγόρα, καὶ εἰμὶ τις γελοῖος ἱατρός· ἰόμενος μεῖζον τὸ νόσημα ποιῶ.

Prodikos helyesléssel fogadta szavaimat, Prótagoras azonban így szólt:

– *Javaslatod több sebből vérzik, Sókratész, mint az eredeti, amit magyarázni akartál.*
– *Akkor hát, úgy látszik, rossz munkát végezem, Prótagoras, s nevetségessé tettem magam, mint az olyan orvos, aki gyógyítani akar, de csak súlyosbítja a bajt.*

Egy irodalomkritikai vita közepén találjuk magunkat szembe ezzel a nagyon markáns képpel. Sókratész épp befejezte magyarázatát arról, hogy Simonidész egy vitatott sora mit jelent, mire Prótagoras azonnal ellenvetést tesz, Sókratész irodalmi értelmezését bírálva; Sókratész erre viszont azzal válaszol, hogy a saját értelmező munkáját olyan rossz orvos fércmunkájához hasonlítja, aki Prótagoras szerint Simonidész szövegének a tésztét rossz interpretációjával gyöngébbé és betegebbé tette.

Bár Sókratész szokás szerint itt is ironizál, a hibás értelmezéseket gyártó pocsék kritikus itt a rossz orvos mezében tűnik föl, aki a szöveg testének inkább árt, mint segít, annak problémáit súlyosbítva és megnehezítve. Ez pedig egy olyan szókép, aminek a népszerűsége idővel csak fokozódott, ahogy az orvostan maga a hippokratészi szövegkorpusz hatására vált egyre inkább szövegeken alapuló szaktudománnyá. A textualizációnak ez a folyamata már a klasszikus korban elindult, bár Hippokratésznek mint az antikvitás leghíresebb orvosi szakírójának a szöveg hagyományát összetettsége miatt leginkább csak a homérosihoz lehet hasonlítani. Éppúgy, mint Homéros költeményeie, Hippokratész munkássága is csak a hellénisztikus korban stabilizálódott és kristályosodott egységes szövegkiadássá, amikor a tudósok rendezték és korrigálták a rájuk hagyományozódott hippokratészi műveket, lényegében ugyanúgy, ahogy az *Ilias* és az *Odysszeia*.⁹

A hippokratészi szövegek gondozásának és javításának a szükségessége némi magyarázatot is nyújt arra, hogy honnan is eredt Galénos erős filológiai és grammatikusi érdeklődése, hiszen ezeknek a szövegeknek a magyarázatát és kommentálását valóban orvosi munkája szükségszerű részének tartotta. Ez a tény azonban nem az egyetlen oka annak, hogy az orvostudomány és az írott szövegek filológiai tanulmányozása rokon foglalkozások lettek az antikvitásban. Abban is van hasonlóság a két diszciplína között, ahogy a beteg test, illetve a romlott vagy problematikus szövegek „gyógyítását” vagy *emendatió*ját felfogták. Ezt a hasonlóságot leginkább az antik szövegkritika műnyelvében érhetjük tetten, ahol a romlott szövegolvasatok kijavítását az *epanorthósis* vagy *diorthósis* fogalmaival jelölik – a hibás szöveget ugyanúgy „kiegyenesíti” a tudós, mint az orvos a begörcsült végtagot vagy az eltört csontot.¹⁰

Érdemes ezeknek a terminusoknak a használatát néhány konkrét példán szemléltetni. Az első példánk Strabón *Geógraphikájából* való. Arról a helyről való, ahol Strabón azt meséli, hogy a filozófus Aristotelész könyvtáráért hogy sóvárogtak a különböző hellénisztikus kori uralkodók, és ennek eredményeképpen hogy költöztették körbe az egész Mediterráneumon a könyveket, amíg ki nem kötöttek Rómában.¹¹ Éppen az elbeszélésnek annál a részénél tartunk, ahol Strabón azt mondja, hogy Apellikón, a könyvtáros úgy döntött, hogy Aristotelész szövegeit megjavítja, hiszen az idők során megkárosultak a kéziratok, de hogy az általa javított szövegbe sajnos mindenféle hiba került be a javítás során (XIII. 1, 54, ford. Földy József):

διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφᾳ καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφὴν, ἀναπληρῶν οὐκ εὖ, καὶ ἐξέδωκεν ἀμαρτάδων πλήρη τὰ βιβλία.

[Apellikón] ezért a megrongált részeket [ti. Aristotelés munkáinak a nedvesség és a könyvmolyok által tönkretett részeit] helyre akarta állítani, ezért újra átíratta az eredeti kéziratot, helytelen kiegészítésekkel, s így a könyveket hibával telve adta ki.

Strabón itt az ἐπανόρθωσις-t használja, amikor a sérült kéziratok javításáról és restaurálásáról van szó: ebben a korszakban tehát ez a szó a tönkrement vagy romlott papirusztekercsek szövegkritikai helyreállítását jelölte. Ugyanezt a szóhasználatot találjuk egy antik tudományos műben, a nikaiai Hipparchosnak az Aratos asztronómiai tankölteményéhez, a *Phainomená*hoz írt *Kommentárjában* (I. 3, 3):

διὸ δὴ τό τε τοῦ Ἀράτου βιβλίον ἐξαπεστάλκαμέν σοι **διωρθωμένον** ὑφ' ἡμῶν καὶ τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ, τοῖς τε φαινομένοις ἕκαστα σύμφωνα ποιήσαντες καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ γεγραμμένοις ἀκόλουθα.

Ezért küldtem el neked Aratos könyvét, amelynek szövegét én magam gondoztam, és a magyarázatot is, amit róla írtam, minden egyes ponton az éjszakai égbolt megfigyelt tényeihez igazítva és a költő által írtakat követve.

Hipparchos itt az Aratos *Phainomená*jához a rhodosi Attalos által írt korábbi kommentár előszavából idéz: megint azt látjuk, hogy Attalos a διωρθωμένον-t szintén terminus technicusként használta arra, hogy Aratos szövegét az addigi kéziratok szövegromlásaitól megtisztítva új kiadásban adta ki a költeményt. A *diorthosis* és az *epanorthosis* ilyesfajta szövegkritikai használata azért is érdekes, mert mind a két szónak egészen erős orvosi jelentése is van. Hiszen olyan ortopédiás beavatkozásokat jelölnek elsősorban ezek a szavak, amelyek az eltört csontok helyrerakására, gyógyítására irányulnak. A hippokratési *A sebésetről* című értekezés alábbi részlete jól mutatja ezt, ahol orvosi szerzőnk a *diorthósist* egy eltört kar helyretétele kapcsán használja (16. fejezet):

ἔχειν ἀνάντη σμικρόν· **διωρθώσιος** παράδειγμα, τὸ ὁμώνυμον, τὸ ὁμόζυγον, τὸ ὁμοιον, τὸ ὑγιές.

[A kart] kicsit emelve [kell] tartani: a helyretétel példaként az azonos nevűt, a megfelelőt, a hasonlót, az egészségeset [ti. végtagot kell figyelembe venni].

Mint látható, a helyretétel módszere szintén grammatikai fogalmakat vesz alapul: a „homonim” egészséges testrész „paradigmájának” figyelembe vételével kell kiigazítani a normától eltért végtagot, mintha csak valami nyelvtani egyeztetésről lenne szó. Galénos később szintén használja a *diorthósist* és az *epanorthósist* az eltört végtagok helyretételére és másfajta testi „hibák” kiküszöbölésére és gyógyítására, ahogy a *Higénia* című művében teszi, ahol azt látjuk, hogy az ἐπανορθοῦσθαι mindenféle testi kiegyensúlyozatlanság kijavítását is jelenti (*Hygiene* 6 = 6.318K):

ξηρότης δὲ τῆς ἐξέως ἔνδειαν πόματος ἢ τροφῆς ἢ ἀγρυπνίαν ἢ μέριμναν βιωτικὴν ἢ πολλὴν τρίψιν ἢ γυμνάσιον ἄμετρον ἐνδείκνυται. ταῦτ' οὖν ἐπισκεπτόμενος **ἐπανορθοῦσθαι** δυνήσῃ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸ σφάλμα, πρὶν αὐξηθὲν δυσίατον γενέσθαι.

[A test] állapotának szárazsága az innivaló vagy ennivaló hiányát jelzi, vagy az álmatlanságot, az étellel kapcsolatos szorongó gondolatok jelenlétét, vagy sok masszírozást vagy a túlzásba vitt testedzést. Ha ezeket mind figyelembe veszed, képes leszel arra, hogy a hibát napról-napra kijavítsd, mielőtt úgy megnő, hogy már nehezen meggyógyítható.

Miközben Galénos ezeket a szavakat a test „megjavítására” is alkalmazza, a szövegek és kéziratok gondozásának vagy javításának értelmében is rendszeresen használja őket, például az egyik hippokratési íráshoz írt kommentárjában (*In Hipp. Epid. I comment.* 1.36 = 17a.80K):

ἐνίστε γάρ, ὑπὲρ ἐνὸς πράγματος διττῶς ἡμῶν γραψάντων, εἴτα τῆς μὲν ἐτέρας γραφῆς κατὰ τὸ ὕφος οὐσης, τῆς δ' ἐτέρας ἐπὶ θάτερα τῶν μετώπων, ὅπως κρίνωμεν αὐτῶν τὴν ἐτέραν ἐπὶ σχολῆς δοκιμάσαντες, ὁ πρῶτος μεταγράφων τὸ βιβλίον ἀμφότερα ἔγραψεν, εἴτα μὴ προσσχόντων ἡμῶν τοῖς γεγρονόσι μὴδ' **ἐπανορθωσάμενων** τὸ σφάλμα, διαδοθὲν εἰς πολλοὺς τὸ βιβλίον **ἀνεπανόρθωτον** ἔμεινεν.

Néha egy dologról kétszer is írtunk úgy, hogy az egyik megjegyzést a főszövegbe tettük, a másikat viszont a margóra, hogy azután nyugodtan, ha idő adódik, mindkettőt próbára téve kiválasszuk az egyiket. De aztán előfordult, hogy a könyv első másolója mindkettőt odaírta, és ha mi nem vettük észre és nem javítottuk ki a hibát, a könyv így, kijavítatlanul jelent meg.

Ahogy ez a hely is sugallja, a testek és szövegek kijavítása Galénos szemében nagyon is párhuzamos tevékenység. A testek és a szövegek is lehetnek betegek vagy egészségesek. Ugyanúgy ki lehetnek téve a romlásnak és a hanyatlásnak, és időről időre mindkettő rászorul arra is, hogy a gyógyítást jól ismerő és gyakorló szakértő „helyrerakja”, vagyis megjavítsa és meggyógyítsa őket. Ennek eredményeképpen a filológus ebben az antik felfogásban a szavak afféle orvosává válik, aki képes arra, hogy az arra rászoruló megbetegedett szövegeket diagnosztizálja és értelmes kezelésbe vegye.

Hogy ez a gondolat mennyire beivódott az akkori kulturális köztudatba, akkor derül ki igazán, hogyha Galénos egyik kortársának írásait vesszük szemügyre. Aulus Gellius, a Kr. u. 2. századi római szerző, olyan római elit körökben mozgott, amelyek Galénos köreivel némi átfedést mutatnak. Mind a két férfi megemlíti az olyan fontos kortársakkal megkötött ismeretségeket, mint pl. Héródész Atticus. Gellius a *Noctes Atticae*nek, ennek a hatalmas irodalmi és kulturális egyvelegnek a szerzője, amelyben rengeteg, leginkább az óriási olvasottságából merített témával foglalkozik. A mű főleg Gellius olvasott szövegekre való reflexiókból áll, egy tudós irodalmár afféle olvasónaplójaként, bár rövid fejezetei sokszor tartalmaznak olyan önéletrajzi jeleneteket, amelyeket a saját életéből merített a 2. századi római antikvárius érdeklődésű elit tagjaként.

Mint jól képzett, széles olvasottsággal bíró ember, aki a kultúra sok területén otthon érezte magát, Gellius sok tekintetben mintaszerű esete a 2. századi római *paideiának*, bár munkájában különös és szakmaibb érdeklődést mutat a latin grammatika és a helyes írói és beszédstílus kérdései iránt.¹² Ha összevetjük Gellius és Galénos munkásságát az orvostudomány és a filológia gyakorlatai között fennálló, itt már felszínre hozott kapcsolatok fényében, akkor nagyon sok érintkezési pontra lehetünk figyelmesek a két szerző között, akik egyébként nagyon hasonló társadalmi és intellektuális közegekben dolgoztak. Sőt, úgy tűnik, az orvostudományi diskurzus több alapvető szempontból is meghatározza a filológia és a grammatika Gellius-féle bemutatását.¹³

Az alábbi szöveghely, Gellius egyik önéletrajzi anekdotája, ennek a jelenségnek a mintapéldája. Az író egy olyan esetet mesél el, amikor fiatalon elment meglátogatni a Sandalariumot, Róma városának könyvtárus negyedét. Itt azonban találkozott egy bizonyos, az olvasottságáról híres Sulpicius Apollinarisszal, illetve egy másik, önmagát nagyon műveltnek tartó névtelennel, aki arra büszke, hogy Sallustius nyelvhasználatában különös jártasságra tett szert (*Noctes Atticae* XVIII. 4):

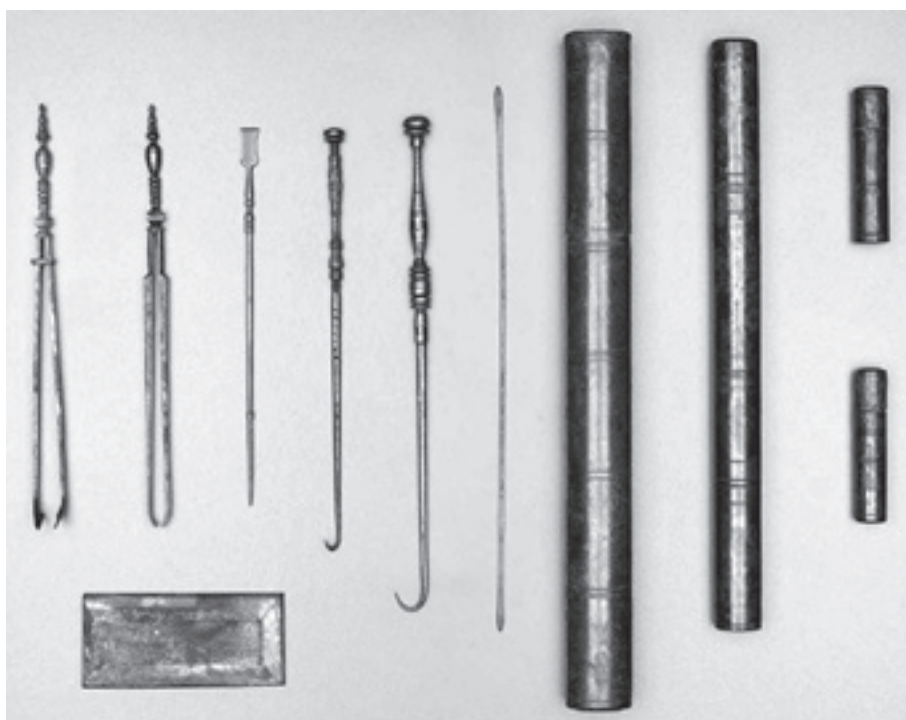
cum iam adolescentuli Romae praetextam et puerilem togam mutassemus magistrosque tunc nobis nosmet ipsi exploratiores quaereremus, in Sandaliario forte apud librarios fuimus, cum ibi in multorum hominum coetu Apollinaris Sulpicius, vir in memoria nostra praeter alios doctus, iactatorem quempiam et venditorem Sallustianae lectionis inrisit ... nam cum ille se unum et unicum lectorem esse enarratoremque Sallustii diceret neque primam tantum cutem ac speciem sententiarum, sed sanguinem quoque ipsum ac medullam verborum eius eruere atque introspicere penitus praedicaret, tum Apollinaris amplecti venerarique se doctrinas illius dicens: "per," inquit, "magister optume, exoptatus mihi nunc venis cum sanguine et medulla Sallusti verborum ... tum ille rictu oris labearumque ductu contemni a se ostendens et rem de qua quaereretur et hominem ipsum qui quaereret, "priscorum," inquit, "et remotorum ego verborum medullas et sanguinem, sicuti dixi, perspicere et elicere soleo, non istorum quae proculcata vulgo et protrita sunt."

Amikor már fiatalember voltam Rómában, megszabadulva a bitorral szegélyezett tógától, és saját felelősségemre kerestem a mélyebb tudás mestereit, egyszer a könyvkereskedőknél jártam a Sandalariumban épp akkor, amikor Sulpicius Apollinaris, a legtudósabb ember, akire csak viszsza tudok emlékezni, egy nagyobb közönség előtt kigúnyolt egy hencegő fickót, aki Sallustius olvasásával parádézott [...] Amikor ugyanis az illető kijelentette, hogy ő az egyetlen

olvasója és magyarázója Sallustiusnak, és nyíltan dicsekedett azzal, hogy nem csupán a mondatainak külső bőrét és nyilvánvaló jelentését kutatja, hanem belemerülve alaposan megvizsgálta szavainak vérét és velejét is, akkor Apollinaris, úgy téve, mintha leborulna a műveltsége előtt, azt mondta: „Nagyon is jól teszed, jó mesterem, hogy most Sallustius nyelvének vérével és velejével jössz hozzám...” [...] Erre a másik férfi, vigyorral és grimasszal mutatva, hogy mind a kérdés tárgyát, mind magát a kérdezőt megveti, így szólt: „Mint mondtam, az ősi és rejtélyes szavak vérét és velejét szoktam vizsgálni, nem pedig a köznapi használatban levő és elcsépeelt szavakét.”

A névtelen Sallustius-szakértő ott a Sandalarium népe előtt a Sallustius-szövegekben való jártasságával kezdett dicsekedni, azt mondva, hogy ő nem csak a történetíró mondatainak külső színét-bőrét és nyilvánvaló jelentését kutatja, hanem mélységeikben elmerülve a legbelsőbb vért és velőt is vizsgálja, mint ha ő olyan orvos-grammatikus lenne, aki olyan mesterien tudja szondázni Sallustius szövegtestét, ahogy egyetlen átlagosan képzett olvasó sem képes. Sulpicius Apollinaris ráugrik a metaforára, az idegentől az orvos-filológus analógiájának mintájára azt kérdezve, hogy lenne-e olyan szíves megmagyarázni neki kedvenc szerzője néhány egészen egyszerű szavának a „vérét-velejét”. Mire az önjelölt szakértőről kiderül, hogy még erre sem képes, ezzel bizonyítva Sallustius valódi megértésére való teljes rá-nem-termettséget és Sulpicius Apollonárisról azt, hogy ő mégis a szavak igaz orvosa.

Feltűnő, hogy a szöveg mint test és a test mint szöveg képzetei milyen sokszor fordulnak Gelliusnál elő. Ezeknek az orvosi-grammatikus pillanatoknak egyik legszebbike az a hely, ahol Gellius egy Frontónál, a híres grammatikusnál tett látogatásáról számol be nekünk (*Noctes Atticae* XIX. 8):

2. kép. Íróvessző egy 11 részes orvosi eszközkészletben. A *stylus* balról a harmadik. Kr. u. 2–3. század. Museum of Fine Arts, Boston

adulescentulus Romae, priusquam Athenas concederem, quando erat a magistris auditionibusque obeundis otium, ad Frontonem Cornelium visendi gratia pergebam sermonibusque eius purissimis bonarumque doctrinarum plenis fruebar. nec umquam factum est, quotiens eum vidimus loquentemque audivimus, quin rediremus fere cultiores doctioresque. veluti fuit illa quodam die sermocinatio illius, levi quidem de re, sed a Latinae tamen linguae studio non abhorrens. Nam, cum quispiam familiaris eius, bene eruditus homo et tum poeta inlustris, liberatum esse se aquae intercutis morbo diceret, quod "harenis calentibus" esset usus, tum adludens Fronto: "morbo quidem," inquit, "cares, sed verbi vitio non cares. Gaius enim Caesar, ille perpetuus dictator, Cn. Pompei socer, a quo familia et appellatio Caesarum deinceps propagata est, vir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi, in libris, quos ad M. Ciceronem De Analogia conscripsit, 'harenas' vitiose dici existimat, quod 'harena' numquam multitudinis numero appellanda sit.

Amikor fiatal ember voltam Rómában, mielőtt Athénba mentem, gyakran meglátogattam Cornelius Frontót, amikor szabadidőm volt a mestereim és az előadásaim látogatása között, és élveztem kifinomult beszélgetéseit, amelyek ráadásul bővelkedtek kitűnő információkban. Valahányszor találkoztam vele és hallgattam őt beszélni, szinte mindig jobb és tájékozottabb lettem. Egy példa erre a következő kis beszélgetése, amelyet bár egy jelentéktelen témáról tartott, a latin nyelv tanulmányozása szempontjából nem volt érdektelen. Amikor ugyanis egy bizalmas barátja, egy tanult ember és a kor jeles költője azt mondta, hogy forró homok (calentes harenae) segítségével gyógyult meg vízkórból, Fronto tréfásan így szólt: „Valóban megszabadultál a panaszodtól, de nem a helytelen nyelvhasználat miatti panaszodtól. Ugyanis Gaius Caesar, a híres dictator perpetuus és Gnaeus Pompeius apósa, akitől a Caesarok családja és elnevezése származik, egy csodálatos tehetségű ember, aki korának minden más emberét felülmúlta a dikció tisztaságában, az Analógiáról című művében, amelyet Marcus Cicerónak szentelt, azt írta, hogy a harenae helytelen kifejezés, mivel a harenát soha nem szabad többes számban használni.”

Fronto itt egy barátját javítja ki, amikor az arról számolt be neki, hogy egy orvos hogyan gyógyította őt meg forró homok (*calentes harenae*) használatával. Ennek hallatára ő beszélőtársát azonnal azzal kezdte ugratni, hogy ő, bár testi betegségéből láthatólag felgyógyult, mégis szenved valamitől: beszéde helytelen, hiszen Julius Caesar *De analogiá*jában azt írja, hogy a „homok” főnevet csak egyes számban szabad használni, a többes számú *harenae*-t azonban soha. Ez a szöveghely megint azt jelzi, hogy Gellius egy olyan világban tevékenykedik, amelyben várható az, hogy a képzett laikus valamennyire ismerje az orvosi nyelvet és terminológiát, és még az is, aki nem olvasott orvosi szövegeket, az orvosi nyelvet legalább a közegből valamennyire fölszedje vagy a maga józan esze alapján megértse. Továbbá ismét azt láthatjuk, hogy a nyelvhasználat, sőt a szövegek is lehetnek „betegek” és gyógyítást igénylők, éppúgy, ahogy a beteg test is rászorul erre. Ez a szakasz hallgatólagoosan ismét az orvos-grammatikus analógiára épül, ahogy Fron-

to átveszi a jó orvos szerepét, aki beszélgetőtársai beszédének beteg mivoltát felismeri és kezelésbe veszi.

A gondolat, hogy a grammatikus nem csak szövegek, hanem emberi testek gyógyítására is képes, a *Noctes Atticae* egyik legfurább önéletrajzi történetében bukkan fel, abban a fejezetben, ahol Gellius egyik múltbeli athéni látogatását meséli el, amikor barátjánál, Héródész Atticusnál szállt meg, aki kora híres szónoka és mecénása volt, Gellius és Galénos közös ismerőse. Látogatása alatt Gellius erős hasmenéstől szenvedve ágyban esett (*Noctes Atticae* XVIII. 10):

in Herodis, C. V., villam, quae est in agro Attico, loco qui appellatur Cephisiae, aquis lucidis et nemoribus frequentem, aestu anni medio concesseram. ibi alvo mihi cita et accedente febris rapida, decubueram. eo Calvisius Taurus philosophus et alii quidam sectatores eius cum Athenis visendi mei gratia venissent, medicus, qui tum in his locis repertus adsidebat mihi, narrare Tauro coeperat quid incommodi paterer et quibus modulis quibusque intervallis accederet febris decederetque. tum in eo sermone, cum iam me sincere corpore factum diceret, "potes," inquit Tauro, "tu quoque ipsum comprehendere, εὖν ἄφη αὐτοῦ τῆς φλεβός, quod nostris verbis profecto ita dicitur: 'si attigeris venam illius.' hanc loquendi imperitiam, quod venam pro arteria dixisset, cum in eo docti homines qui cum Tauro erant, tamquam in minime utili medico offendissent atque id murmure et vultu ostenderent, tum ibi Taurus, ut mos eius fuit, satis leniter: "certi," inquit, "sumus, vir bone, non ignorare te quid 'vena' appelletur et quid 'arteria,' quod venae quidem suapte vi immobiles sint et sanguinis tantum demittendi gratia explorentur, arteriae autem motu atque pulsu suo habitum et modum febrium demonstrent; sed, ut video, pervulgate magis quam inscite locutus es; non enim te solum, sed alios quoque itidem errantis audivi venam pro arteria dicere. Fac igitur ut experiamur elegantiores esse te in medendo quam in dicendo, et cum dis bene volentibus opera tua sistas hunc nobis sanum atque validum quam citissime."

A nyári hőség közepette elvonultam Herodes, egy szenátori rangú férfiú vidéki házába, Attika területén egy olyan helyre, amelyet Cephisiának neveznek, és amely bővelkedik tiszta vizekben és ligetekben. Ott egy magas lázzal kísért hasmenéses roham miatt ágyhoz voltam kötve. Amikor a filozófus Calvisius Taurus és néhányan mások, akik tanítványai voltak, Athénból odajöttek, hogy meglátogassanak, az ott talált orvos, aki akkor éppen mellettem ült, elkezdte mesélni Taurusnak, hogy milyen kellemetlenségektől szenvedtem, és hogy a láz milyen váltakozásokkal és időközönként jött és ment. Majd a beszélgetés során megjegyezve, hogy most már jobban vagyok, így szólt Taurusnak: „Erről te is meggyőződhetsz, εὖν ἄφη αὐτοῦ φλεβός, ami a mi nyelvünkön bizonyára azt jelenti: si attigeris venam illius; vagyis: »ha az ujjadat az ereire teszed«.” A tanult emberek, akik Taurust kísérték, megdöbbenek ezen a meggondolatlan nyelvezeten, amellyel az artériát vénának nevezte, és kevésbé értékes orvosnak tekintve őt, zúgolódásukkal és arckifejezésükkel mutatták ki véleményüket. Erre Taurus, nagyon szelíden, ahogyan az ő szokása volt, így szólt: „Biztosak vagyunk benne, jó uram, hogy ön nincs tisztában a vénák és

artériák közötti különbséggel; hogy a vénáknak nincs mozgási erejük, és csak a vér elszívása céljából vizsgálják őket, az artériák viszont mozgásukkal és lüktetésükkel mutatják a láz állapotát és fokát. De, amint látom, inkább csak köznyelven beszéltél, semmint tudatlanságból; mert hallottam, hogy mások, akárcsak te, tévesen használják a »véna« kifejezést az »artéria« helyett. Lássuk hát, hogy a betegségek gyógyításában jártasabb vagy, mint a nyelvhasználatban, és az istenek kegyelmével a te művészetteddel mihamarabb állítsd vissza ezt az embert egészségesen és egészségesen a rendelkezésünkre.”

Gelliusnak valahogy sikerül itt a sajnálatos hasmenéses incidensből előnyt kovácsolnia, amely lehetővé teszi számára, hogy a saját és grammatikailag művelt barátainak párját ritkító képzettségéről és orvosi tudásáról tegyen bizonyosságot.¹⁴ A nála vizitáló orvos szerint a „véna” és az „artéria” szavakat nem használta pontosan, a mindennapi beszéd konvencióját és nem az orvosi szaknyelvet alkalmazva, és ennek eredményeképpen kiigazítást kapott Taurustól, Gellius barátjától, aki, járatosabb lévén nemcsak a grammatikában, de az orvosi irodalomban is, ki tudja javítani a hivatásos orvost a két vérér közötti lényeges különbség megvilágításával. Gellius aztán az egyik általa éppen olvasott orvosi szöveg, Erasist-

ratos, a híres alexandriai orvos írásának parafrázisával fejezi be az anekdotát. Kézenfekvő a következtetés, hogy a nyelvi-
leg slendrián orvos egyáltalán nem versenyezhet Gellius és barátai felsőbbrendű orvosi és grammatikai tudásával, akik úgy vélik, hogy a nyelv művelésében való jártasságuk arra is képesíti őket, hogy az orvoslást és az orvosi szakszövegeket a hivatásos orvosnál is jobban értsék.

Itt még egyszer találkozunk azzal a jelenséggel, hogy Gellius és Galénos ugyanazt a témát radikálisan különböző szemszögből közelítik meg. Galénos, mint görög orvos-grammatikus, az orvosoknak az orvosi szövegek fölötti elsőbbségét védi, de azt is elismeri, hogy az orvosi szövegeknek helye van a jó orvos gyakorlatában, sőt a filológiai tudás és tehetség szerepét hangsúlyozza, amikor arról ír, hogy hogyan válhat valaki a lehető legjobb orvossá. Gellius pedig a maga részéről úgy beszél barátairól és saját magáról, mint olyan grammatikus-orvosokról, akik olvasás, érvelés, és vita révén olyan egészségügyi problémákat is képesek megoldani, amelyekkel a test gyógyításában kiválóan képzett orvosnak is meggyűlné a baja. Gellius és Galénos, bár első látásra egymástól igen távol eső figurák, mégis ugyanarra a témára reflektálnak: megérdeklődik, hogy a jövőben részletesebb együttes vizsgálatnak is alá vessük őket.

Fordította Agócs Péter

Jegyzetek

A szöveg első változata angol nyelvű előadásként hangzott el az Ókortudományi Társaság 2024. április 19-i ülésén. Köszönöm Karsai Györgynek a meghívást, valamint az ott megjelent kollégák megjegyzéseit és kommentárjait. Szerkesztői munkájáért Tamás Ábelt is köszönet illeti. A görög és latin idézetek magyar fordítása, ha másképp nincs jelezve, a tanulmány fordítójától származik.

- 1 Azokról a változásokról, amelyeket az orvosi irodalom szélesebb ismerete eredményezett, jó áttekintés Lonie 1983 és Miller 1990.
- 2 Galénos sok könyvének egy reprezentatív jegyzéke az *A saját könyveiről* és az *A saját könyvei sorrendjéről* című értekezésekben található, amelyekben az orvos saját irodalmi munkásságának katalógizálására tesz kísérletet.
- 3 Galénos ambivalens viszonyáról a könyvekből merítkező tudáshoz az orvostudományban lásd különösen Nutton 2004, 231 és Mattern 2013, 62–63.
- 4 A magyar fordítás itt Singer angol fordítása alapján készült.
- 5 A szöveg és beszéd mint test metaforáját főleg a római irodalommal foglalkozó kutatók tárgyalták részletesebben: a legfontosabbak közül lásd Most 1992 és Rimell 2002, illetve lásd von Staden

1995 az anatómiai szaknyelv és a retorika Galénosnál kimutatható kapcsolatáról.

- 6 Vö. Butler 2014.
- 7 Erről a képről lásd elsősorban Most 1992.
- 8 Az *Átváltozások*nak erről a témájáról lásd részletesebben Farrell 1999.
- 9 Lásd Sluiter 1995 és 2010, von Staden 2009 és Manetti 2015 a hippokratészi hagyomány ezen bonyodalmairól és Galénos ezekre adott válaszárol.
- 10 Ezen terminusok Galénos művében való használatáról lásd Sluiter 2010.
- 11 A szövegjavítás és -gondozás itt használt nyelvéről lásd továbbá Lightfoot 2019.
- 12 Gellius művének ezekről a fontos aspektusairól lásd különösen Holford-Strevens 2003 és Howley 2018 viszonylag új áttekintéseit.
- 13 Gelliusnak a *Noctes Atticae*ban mutatott orvosi érdeklődéséről lásd Astarita 1993, 157–63 és Holford-Strevens 2003, 301–305.
- 14 Gellius itt bemutatott orvosi tudásáról lásd Flemming 2000, 69–71.

Bibliográfia

- Astarita, M. L. 1993. *La cultura nelle Noctes Atticae*. Catania.
- Butler, S. 2014. „Cicero’s *capita*”: L. Jansen (szerk.): *The Roman Pa-ratext. Frame, Texts, Readers*. Cambridge, 73–111.
- Eijk, van der P. J. 2000. *Diocles of Carystus*. Leiden.
- Farrell, J. A. 1999. „The Ovidian *corpus*: Poetic Body and Poetic Text”: P. R. Hardie. – A. Barchiesi – S. Hinds (szerk.): *Ovidian Transformations. Essays on the Metamorphoses and its Reception*. Cambridge, 127–141.
- Flemming, R. 2000. *Medicine and the Making of Roman Women. Gender, Nature, and Authority from Celsus to Galen*. Oxford.
- Holford-Strevens, L. 2003. *Aulus Gellius: An Antonine Scholar and his Achievement*. Oxford.
- Howley, J. A. 2018. *Aulus Gellius and Roman Reading Culture. Text, Presence, and Imperial Knowledge in the Noctes Atticae*. Cambridge.
- Lightfoot, J. 2017. „Hipparchus’ Didactic Journey. Poetry, Prose and Catalogue Form in the *Commentary on Aratus and Eudoxus*”: *GRBS* 57.4, 935–967.
- Lightfoot, J. 2019. „Textual Wanderings. Homeric Scholarship and the Written Landscape of Strabo’s *Geography*”: *AJP* 140.4, 671–697.
- Lonie, I. M. 1983. „Literacy and the Development of Hippocratic Medicine”: F. Lasserre – P. Mudry (szerk.): *Formes de pensée dans la Collection hippocratique*. Genève, 145–161.
- Manetti, D. 2015. „Medicine and Exegesis”: F. Montanari – S. Matthaios – A. Rengakos (szerk.): *Brill’s Companion to Ancient Greek Scholarship*. Leiden, 1126–1215.
- Mattern, S. P. 2013. *The Prince of Medicine: Galen in the Roman World*. Oxford.
- Miller, G. L. (1990) „Literacy and the Hippocratic Art: Reading, Writing and Epistemology in Ancient Greek Medicine”: *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 45, 11–40.
- Most, G. W. 1992. „*Disiecti membra poetae*: The Rhetoric of Dis-memberment in Neronian poetry”: R. Hexter – D. Selden (szerk.): *Innovations of Antiquity*. New York, 391–419.
- Nutton, V. 2004. *Ancient Medicine*. London.
- Rimell, V. 2002. *Petronius and the Anatomy of Fiction*. Cambridge.
- Sluiter, I. 1995. „The Embarrassment of Imperfection: Galen’s Assessment of Hippocrates’ Linguistic Merits”: *Clio Medica* 28, 519–535.
- Sluiter, I. 2010. „Textual Therapy on the Relationship between Medicine and Grammar in Galen”. *Stud Anc. Med.* 35, 25–52.
- von Staden, H. 1995. „Anatomy as Rhetoric: Galen on Dissection and Persuasion”: *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 50.1, 47–66.
- von Staden, H. 2009. „Staging the Past, Staging Oneself: Galen on Hellenistic Exegetical Traditions”: C. Gill – T. Whitmarsh – J. Wilkins (szerk.): *Galen and the World of Knowledge*. Cambridge, 132–156.